

ՆՇԱՆ ՊԵՇԻԿԹԱՇԼԵԱՆ

ԸՆԿԵՐ ԺԱՅԱԶԱՐ

ՏՊԱՐԱՆ ՄԱՍԻՍ - 208bis ԼԱՖԱՅԵԹ ՓՈՂՈՑ - ՓԱՐԻՉ

891.99

Պ-45

891.99
7-45

7-8 NOV 2011

ՆՇԱՆ ՊԵՇԻԿԹԱՆԼԵԱՆ

ԸՆԿԵՐ ՇԱՀԱԶԱՐ

(ԵՐԳԻԾԱՎԷՊ)

ՓԱՐԻԶ
ՏՊԱՐԱՆ ՄԱՍԻՍ
1927

ՂԱՅԱՆ յիշատակներու թանգարանին մէջ սնտուկ մը ունիմ: Սնտուկիս մէջ կան յեղափոխականներ, բանաստեղծներ, վարժապետներ, եպիսկոպոսներ ու... տնտես աղբարներ: Ամէնքն ալ առաւել կամ նուազ խամաճիկներ ու խաչագողներ: Ամէնքն ալ բաղմաւաստակ միմոսներ: Հիմակ յոգնած, հինցած ու սնտուկիս մէջ քնացած: Հանգի՛ստ: Ատեն մըն է սակայն մէկը այդ խեղկատակներէն արթնցած է իր քունէն ու իր գլուխը կը զարնէ սնտուկիս կափարիչին, ոտքերը յատակին ու ձեռքերը կը պահէ: Մանաւանդ բոցաշունչ ճառեր կը խօսի և վախ ունիմ որ ամբողջ քնացողները ոտքի հանէ: Պատերա՛ղմ այն ժամանակ: Որպէսզի այդ աղէտը չպատահի՝ կը բանամ սնտուկս և անհանդարտ լարախաղացս դուրս կը հանեմ: Այժմ ուրախ է, ահա, ու կը ճառէ խանդավառ.

— Ընկերներ, լոյս եմ բերել... Քառասուն փարա, երկու դրուշ, հարիւր փարա... փողի համար չի, զաղափարի համար... Կեցցէ՛ Սօցիալիզմը, Եղսօն, Զամալը... Վաթսուն փարա... Անկցի՛ բուրժուազիան... Հարիւր փարա... Փողի համար չի, զաղափարի համար:

Ներկայացնեմ իր սարօքն ու փառօքը այս խենթուկս, որ թէեւ խաչագող ու գրպանն ալ փողով լեցուն, սակայն իր շահատակութիւններով շահեկան է:

Իր հասարակ անունն ու մականունը չեմ գիտեր, սակայն իր հասարակական կեղծանունն ու մականունն է «Ընկեր Աշուղ Շահազար»: Դժբախտաբար խորունկ տեղեկություններ չեմ կրցած քաղել իր բազմաբեղուն անցեալէն: Գիտցածներս հետեւեալներն են:

Աշուղ Շահազար ծնած է Վան, 1876 թուին, Մարտի մէկին: Իր խանձաբուրին մէջ անիկա նման էր կատուի: Աւելի ճանկ նետեց քան հասակ: Տասնեակու տարեկանին նախակրթարան: Մինչեւ չորրորդ կարգ բարձրացած է եւ տեսնելով որ դպրոցին մէջ ո՛չ սիրահարութեան, ո՛չ արկածախնդրութեան, ո՛չ իսկ բանաստեղծութեան մասին խօսք չ'ըլլար, պատռած է ուսուցիչի մը գլուխը ու հեռացած այդ բանտէն: Անմիջապէս կեանքի համալսարանը նետուած է՝ իր ընածին տաղանդին համար անհրաժեշտ մասնագիտութիւնները ձեռք բերելու: Առաջին գործը եղած է երթալ ծովափնեայ Աւանց գիւղը և երկու էջ գողնալ: Այդ էջերը, նշանաւոր իրենց կայտառութեամբ, ծախած է, սատկած էշու գինով, Շամիրամայ թաղին թուրքերէն մէկուն: Գրպանած դրամով, իր ընկերներուն հրաժեշտի հացկերոյթ մը սարքած է, Ուրբաթ Առու գոսաւայրին մէջ: Այնտեղ իր ընկերները տաքցած ու կիսովին մերկացած են: Ինք գողնալով հագուստ-կապուստները շունչը առած է դարձեալ Շամիրամայ թաղ, վաճառականութիւն ընելու: Քանի մը շաբաթուան մէջ անուն ու համբաւ շինելէ վերջ, գացած է Վարազայ Վանք: Վանականներուն առաջարկած է իր թեկնածութիւնը որպէս վարդապետ, պայմանաւ որ իր սիրական խորոտիկ աղջիկը իրեն տրուի, իբրեւ կին կամ սպասուհի: Անոնց կոպիտ մերժումին վրայ՝ խորանէն խաչ մը գողնալով փախած է Կարմրուրի վանքը, իր առաջարկը կրկնելու, գողցած խաչն ալ նուիրելով այս վերջին վանքին: Վարդապետները զինքը բռնած, մերկացուցած ու Ապրանջան աղբիւրին մէջ խոթած են: Ահաւոր կատաղութեամբ աղբիւրէն դուրս է ցատքած, հագուած

ու եկեղեցիին քշոցով՝ մինչեւ այգիներուն մէջ փախցուցած է «սեւաւորներու երամակը»: Անցած է Ս. Գրիգորի վանքը և հոն առաջին անգամ դէմը ելլող սքեմաւորը տփած, իբրեւ վրէժխնդրութիւն: Անկէ Շահապաղի: Գիւղին մէջ քանի մը օր ապրած իբրեւ դրօսաշրջիկ: Սիրահարուած տանուտէրի մը տասներեք տարեկան աղջկան: Կիրակի օր մը հաւաքած է գիւղին լակոտները ու հրաւիրած «ազգային ժողով»ի: Տակառ մը զինիով բացած է նիստը և առաջարկած փախցնել տանուտէրին աղջիկը, Սիրօն: Ժողովականները միաձայնութեամբ հաւանութիւն յայտնած են: Հետեւեալ օր Սիրօն, կաղ իշու մը վրայ և սիրահարին գրկին մէջ, փոխադրուած է Շամիրամայ թաղ: Մեր պզտիկ հերոսը դեռ շունչ չառած բռնուած է երկու կտրիճներու կողմէ ու տարուած Մհերի դուռ, ճաշակելու փառաւոր ծեծ մը: Այդ ծեծէն բաւական դաս տխարակուած՝ թողած է մարդիկը ու ինկած կենդանիներուն, պտուղներուն ետեւէն: Սարսափելի ջարդ մը տուած է Վանայ ծովուն տառեխներուն և Վանայ քաղքին կատուններուն: Փայտէ սուրով մը, դետինները փռած է Արտամետի խնձորներն ու ճզմած այգիներու խաղողները: Երկրորդ ծեծով մը գտած է իր ճամբան: Հովուերգութիւններ սկսած է գրել Այդեստանի աղջիկներուն համար: Ոտանաւորի մարգանքը իր հոգին ընտանեցուցած է: Վանայ կուսանք սկսած էին նայիլ իրեն, նայիլ հիացիկ ակնարկներով: Սամսոն ու սոխակ, այսինքն քաջ ու քերթող միանգամայն: Փոքրիկն Շահազար կրնար գոհացնել հին կինը, ոյժի պաշտամունքը ունեցող, և արդի կինը, իմացականութեան պաշտամունքը ունեցող: Եւ վանանոյշներուն մէջ այդ երկու կիները ներդաշնակօրէն խառնուած էին իրարու: Դէպք մը սակայն պատճառ եղած է որ փշրուի իր հմայքը: Օր մը, տանիքի մը վրայ, երբ սիրային քերթուածներ կ'արտասանէր աղջնակի մը, կից մը կերած է իր յետոյքին՝ սիրուհիին եղբօրը կողմէ ու ինկած փողոց: Ատկէ իր կաղութիւնը: Այդ

կաղութիւնը սակայն օգտագործել զիտցած է ան: «Քիշնէվում երբ գեներալ Տուտուկինի տէրօրը կատարում էին մի շուն քօղաքի զնդակը ոտս մտաւ»: Ոտքի ելլելէն քանի մը օր վերջ, յանուն վրէժի, կրակի տուած է իր սիրուհիին հարուստ հօր ամբողջ տունն ու տեղը ու փախած Կովկաս, իր հօրենական տունը կողոպտելով: Ռուսական արեւու տակ իր ապրած կեանքը վիթխարի մթութեան մէջ է: Այսքան զիտենք որ «ընկեր» եղաւ ու զարգացուց իր մասնագիտութիւնները, ըլլալով սօցիալ-դեմոկրատ, հասարակական գործիչ, հեղինակ, հրատարակիչ, հեռուորդ եւ... շրջուն գրավաճառ:

Օսմ. Սահմանադրութեան արտերուն մէջ բուսաւ ու աճեցաւ սակայն այս ծաղիկը, քօքլիքօ՛, և մէկէն ստացաւ թո՛յր, բո՛յր, թե՛ւ, ձե՛ւ: Թոյրը կարմիր էր, նման իր փողկապին, թոքի պէս կարմիր: Բոյրը փամփուշտի էր, իր գրպաններուն նման մէջը պարապ: Թեւն ու ձեւն ալ առնուազն փոթորիկ:

Ունէր տպուած ու անտիպ երկասիրութիւններու անհամար շարք մը, զարմանազան նիւթերու շուրջ: Իր գրքերը, «բօշիւրներ»ը, մէկ ֆօրման՝ 16 էջը չէին անցներ ընդհանրապէս: Կուռ, սեղմ ու յանդուգն գրող էր: Իրեն մի շունչ բաւ էր, որեւէ նիւթի վրայ, նայած պահանջին, լեցնելու տասնեւկէց էջ: Ամէն նիւթի վրայ կը պարէր, նիւթը ճզմելով ու հիւթը հանելով: Կը պարէր ոգեւորուած, մազերն ու փողկապը — քիչ մըն ալ ուղեղը — յանձնած հովերուն: Ու իրրեւ գրականութեան ստեղծագործ ֆապրիքա կ'արտադրէր ե՛ւ ոտանաւորներ, ե՛ւ վէպիկներ, ե՛ւ թատերախաղեր, ե՛ւ երգիծանքներ, ե՛ւ ճառեր, ե՛ւ մաթեմատիկա, ե՛ւ հասարակագիտութիւն, ե՛ւ խոհարարութիւն...:

Առաջին անգամ բախտը ունեցած եմ տեսնել ընկերը Բերա, Ս. Երրորդութիւն եկեղեցւոյ շրջափակին մէջ, կիրակի առաւօտ մը, իր գրքերը շարած գետինը, սալաքարերուն վրայ, պատին տակ: Անիկա ոչինչով

նման էր տեղացի սովորական մահկանացուներուն: Անիկա ներածուած զիւր մըն էր: «Մի ըմբոստ սիվիլիզացիայի սինօլ»: Ես պզտիկ վերացեալ մըն էի ու վայրկեան մը բաւական եղաւ որ յափշտակուիմ այս «ինտելիգենտ» գործիչով: Մօտեցայ իրեն ու իր գրքերուն: Ի՛նչ հանճար: Իր արտաքինն ու ներքինը մէջտեղը, մարմարներուն վրայ: «Մի տարերային աֆօթէօզ»: Հագած էր սեւ զգեստ մը, օծուած յաւիտենականութեան իւղով: Շապիկ ու օձիք՝ ճերմակ անցեալով: Ծովահէնի լայնեզր գլխարկ ու անապատականի մազեր: Իր ոտնամանները նման էին վանայ ծովուն հնազարեան լաստերուն: Ունէր կապկային գլուխ: Տարվինիզմի ջախջախիչ փաստ մը: Ունէր վանայ կատուի զոհար աչքեր: Ունէր նաեւ շիկահաւու ձայն, խողի վիզ ու սիրամարգի պոչ — իր ետեւ փռուած գոյնզգոյն գրքերը —: Ընկեր Շահազար նիցչէական գերմարդ մըն էր՝ կենդանական աշխարհին խառնուրդովը ստեղծագործուած: Ունէր բիւրածալ ուղեղ մը, եռացող ու փրփրացող իր զանկի կաթսային մէջ: Մարքսիզմը հոն ապուր մը խառնելու վրայ էր: Իր աղիքներն անգամ լեցուն էին կայծակներով, այդ պատճառով ստիպուած էր բոց ու կայծ ժայթքել:

Ս. Երրորդութիւն եկեղեցւոյ շրջափակը կատարեալ ճեմարան է կիրակի առաւօտները: Խուճեր յոտնկայս ու շարժուն, մեծ խումբ մըն ալ Աշուղին շուրջը: Շահազար ժամանակը եկած համարեց:

— Ընկերներ, բարեւ եմ բերել ձեզ Մասիսից: Մոսկվայից եմ անցել: Կուլտուրական արեւ եմ բերել: Արեւի պէս էժան: Մարքսի, Էնգէլսի, Լիբքնիցսի մարգարիտները ձեր ոտի առաջ եմ նետում: Կարծում եմ որ խողեր չէք ու կը զնահատէք ինձ: Ես փողի համար չեմ ասում, սօցիալիզմը վկայ, փողի համար չեմ խօսում: Փողն ի՞նչ է.— ձեռքի կեղտ: Փողի համար չի, զաղափարի համար: Օգտուեցէ՛ք առիթից, օգտուեցէ՛ք գրքերից: Վերցրէ՛ք մի բրօշիւր: Ա՛յ, օրինակ, «Խորտակուած քնար»ը, երկու պօէմա, դեմոկրատ ոճով

գրուած: Կարդացէք մանաւանդ «Իմ պատգամը Աշխարհին», Կոմս Լեւ Տոլստոյի յառաջաբանով: Վերցրէք «Մի կայծակ», իմ յանդուգն յառաջաբանով, մի ցնցող վէպ՝ ոռւս յայտնի գրող Մաքսիմ Գորկիի: Չմոռանաք առնել «Ընկերուհի Անուշկա»ն, մի գեղեցիկ գործ, ես նրա հետ անցեալ եմ ունեցել, քաղցր յուշեր, թանգ չի, վաթսուոն փարա: Եթէ ուզում էք վերցրէք «Ընկերուհի Մաշայի Սիրեկանը», պարսկական կեանքից, յուզիչ դրամա, յօգուտ Ազատութեան: Շատ պէտքահան կը գայ «Ղարիպի խոհանոց»ը, մի քառորդ դարու փորձառութիւն, յեղափոխական կերակուրներ, սօցիալիստական ապուրներ, կենդանական խառնուրդ, ստեղծագործուած ոռւսական բօրչ, պարսկական բիւլաֆ, հոսհոսների թօփիկ ու տօլմա, խմորներ, քաղցրեղէններ: Մի սոված ընկերոջ կուշտ յառաջաբանով: Վերցրէք «Մօլլա Նասրէտին մեր օրերում»ը, «Իմ օգուտը ոռւս յեղափոխութեան»ը, սա գրուած է ոռւս յայտնի տէրօրիստ Իվան Վլատիմիր Ալէքսիէֆ Նիքօլաէվիչի համակրական սպառնալիքով: Կարդացէք իմ «Մաթէմատիկա»ն, ինժիներ տեխնօլոգների հարկաւոր: Ընկերներ, եթէ ուզում էք մարդ դառնալ, առէք սրանից էլ, «Ընկեր Բրիստոսը և Ապաղայի Կրօնը», մի յանդուգն հարուած Հոռմի Պապի գլխին: Էժան են, էժան: Վաթսուոն փարա, երկու դրուշ, հարիւր փարա: Փողի համար չի, գաղափարի համար: Վերցրէ՛ք, օգտուեցէ՛ք, եթէ ուզում էք մարդ դառնալ:

Ու հասարակութիւնը «կը վերցնէր գրքերից» մարդ դառնալու համար: Ճարպիկ կապիկ Շահադարալ կը վերցնէր փողերը մարդ դառնալու համար: Մարդս մարդով մարդ կ'ըլլայ: «Փողի համար չի, գաղափարի համար»: «Կեցցէ՛ Սօցիալիզմը»:

Երբ գնորդներու ջերմութիւնը պաղէր ու միայն չէզոք հանդիսատեսներու գաղջութիւնը մնար՝ Աշուղը կրկին մի կրակոտ ճառի անհրաժեշտութիւնը կը զգար ու կը բղաւէր.

— Ընկերներ, բոլորը յայտարարում են որ հոսհոս Պոլիսը մի շաբաթուայ ընթացքում յեղափոխուել է

էս բրօշխներով: Վերցրէք, ասում եմ, մասնակցեցէ՛ք օրուայ մեծ էւօլուցիային: Բոլոր մասսաները, բոլոր պրօլետարները մի տենդենցիա ունեն, սպէկուլանտ բուրժուայի դէմ լաւ զինուել: Զի կարելի գտնել աւելի ուժեղ պօմպա քան իմ գրքերը: Վերցրէք: Երկու դրուշ, հարիւր փարա: Փողի համար չի, գաղափարի համար: չնչում է զանգը բանտարական սուրբ զիկտատուրայի, բանտարական սրբազան իմրէրիալիզմի, մտէք ճանապարհի մէջ ու դէպի դրախտ... Վաթսուոն փարա, երկու դրուշ... Անկցի՛ բուրժուազիան, անկցի՛ մատերիալիզմի խաւարը, կեցցէ՛ Դեմօկրատիան, կեցցէ՛ Մարքսի կուլտուրան:

Երկրորդ անգամ տեսալ զինքը դաշտահանդէսի մը մէջ, ծառի մը տակ, իր գրքերով և անխուսափելի ճառերով: Գործը կարգին էր, բազմաթիւ օրիորդներով շրջապատուած էր ու հասած խանդավառութեան ու փառքի գազաթը:

— Ընկերուհիներ, հարկաւոր է ձեզ ծանօթանալ Խիրոյ էւօլուցիայի հետ: Կովկասեան ալիքներում, Կախէթի յեղափոխող զինիով, սաղանդարների շըրջանում, չէրքէզկա հազնուած, Տաղստանի պարերով մենք սիրաբանութիւն էինք անում մեր գաղափարական ընկերուհիների հետ: Այնտեղ էր և՛ Սօնան, և՛ Մաշան, և՛ Մարօն, և՛ Եղսօն: Մեռնում ես նրանց հոգուն: Աշուղը մատաղ լինի գեղեցիկ Սօնայի համար: Այդ սէրերը մեզ տալիս էին պրոլետարական ըմբոստներ շնչումներ և մենք դառնում էինք հերոս, տէրօրիստ, բանաստեղծ, մի մի առաքեալ: Փողի համար չի, գաղափարի համար: Ընկերուհիներ, հեռու կացէք Պոլսի հոսհոս պարոններից: Նրանց համբոյրը կեղտ է: Դեմօկրատների զիրկը բացւում է ձեզ համար, էդ գրկի մէջ դուք կը գտնէք նոր տեսակի հաճոյքներ, դրախտի մեղր: Էդ գրկի մէջ մտնելու համար վերցրէ՛ք էս գիրքը՝ «Ընկերուհի Անուշկա», մի պօէմա, մի վիթխարի գլուխ-գործոց, վաթսուոն փարա, փողի

համար չի, դադափարի համար: Վերցրէ՛ք, օգտուեցէ՛ք: Կրկնում եմ՝ փողի համար չի: Երկու դրուշ, փողի համար չի, հարիւր փարա, գաղափարի համար: Անկցի՛ հոսհոսիվմը: Անկցի՛ բուրժուազիական հոսհոս սէրը: Անկցի՛ խողերի ճահիճը: Կեցցէ՛ դեմօկրատների սիրոյ պրոցէսը: Կեցցէ՛ սիրոյ մարքսիզմը: Կեցցէ՛ աշխատաւորական դրախտը: Վերցրէ՛ք: Օգտուեցէ՛ք: Վաթսուն փարա: Փողի համար չի, փողն ի՛նչ է — ձեռքի կեղտ: Գաղափարի համար: Վաթսուն փարա:

Գործը «եօլա էր գնում»:

Այդ օր լաւ առուտուր ունեցաւ: Մասնաւորապէս ծախեց — «փողի համար չի, գաղափարի համար» — «խորտակուած Բնար» և «Ընկերունի Անուշկա», «անցեալի քաղցր յուշերից»: Իր գրպանը լեցուեցաւ «գաղափարի համար»:

Երրորդ անգամ տեսայ այս հերոսը Ղալաթիա, Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ շրջափակին մէջ:

Յառաջդիմութի՛ւն:

Ածիլուած էր ու թողած փոքր «միրութեան»: Նոր ու փայլուն կօշիկներ: Գրքերը բարձրացած էին փոքր սեղանի մը վրայ և անոնց փոխադրութեան համար երկու պայուսակներ: Աշուղը մահացած ու Շահազար անմահացած, շահի նման: Կոկորդը իւղոտած: Երկու ոսկիներ թառած էին իր առջեւի ժանիքանման ակռաներուն վրայ: «Կեղտոտ բուրժուայ»ի մի մաքուր արծաթ ժամացոյց ալ իր տաղանդաւոր փորը կը պըսակէր, կախ շղթայով: Այս բոլորը ոչինչ: Յառաջդիմութի՛ւն, այո՛: Ընկեր Աշուղ Շահազար իր քով ամսականաւոր պաշտօնեայ ունէր, Զամալը:

Զամալ՝...

Օտմ. Մահմանադրութեան արտերուն մէջ տնկուեցաւ այս խրտուիլակը: Թիֆլիզէն, Հաւաքարցի: Զա-

մալ Իվան Տէր Թաթոսեանց ունէր մէկ մէթր իննսուն պարթեւ հասակ, որուն վրայ աւելցնելով իր 30 սանթիմէթրի հսկայ բաքախն ալ, կ'ունենայիք երկու մէթր քսաննոց ցից մը՝ զուրկ լայնութենէ: Ընկեր Զամալ իր անլայնք երկարութեամբ նման էր հիւծախտաւոր Բելի մը կամ կախ Գողիաթի մը: Դաշի հովեր ունեցող և սակայն պզտիկ հովէ մը շարժող: Ոխերիմ ատելութիւն մը ունէր բուրժուաներուն հանդէպ, և մոլեռանդ պաշտամունք մը սօցիալ-դեմոկրատներուն, նոյնիսկ եթէ անոնք զինքը անօթի ձգելու աստիճան շահագործէին:

Ընկեր Զամալ՝ համալ էր:

Զամալի պաշտօնն էր, Աշուղին քով, գրքի բեռնակրութիւն, առուծախի ժամանակ կողմնակի պրօպագանդ և սիրոյ միջնորդ:

Ընկեր Զամալ իսկական ընչազուրկ էր: Ան իր «չիզմէից» և «բարախից» դատ «մի տեղ չունէր» իր գլուխն ու ոտքերը հանդիպնելու Աշուղը դայն գտած էր «մի խանի սրճարանի պրոլետարական անկիւնից»: Աշուղը Զամալով լռելեայն կը պարծենար: «Կարգին մարդ եմ եղել, մարդ եմ աշխատցնում ու... շահագործում»:

Զամալ անուշիկ, ապուշիկ, լօթի մարդ մըն էր, հազիւ քառասուն տարեկան: Հաւատացած էր ընկեր Շահազարի անցեալ անգոյ գործունէութեանց և յափըշտակուած: Աշուղին ճորտն էր: Աշուղը տղրուկի նման ինկած էր Զամալին վրայ ու կը ձգէր անոր արեան վերջին կաթիլները: Զամալ երջանիկ էր սակայն: Եռանդով փարած էր իր գործին, եռանդով ու հպարտութեամբ: «Սօ՛ ամէն աշխատաւոր չի կարող ծառայել մի վեթերանի մօտ»: Ու առաքեալի հաւատք մը կար իր պրօպագանդին մէջ:

— Ախր գնեցէ՛ք ընկեր Շահազարի գրքերից: Էսօր կայ, վաղը չկայ: Մնայ էլ կը թանգանայ: Մի կեղտոտ վաճառական հարիւր հատ ուզում է, բայց ընկերը չի տալիս: Նա փողի համար չի աշխատում, գաղափարի՛

համար: Կոմկասում նա մեծ անուն ունէ: Վերցրէ՛ք: Վաթսո՛ւն փարա, երկո՛ւ ղրուշ:

Ու գնորդի մը.

— Այստե՛ղ եկ, քեզ մի բան ասեմ. քսան փարա աւել վճարիր ընկեր Շահազարին և խնդրիր որ ստորագրի. թերեւս չի մերժի: Նրա ստորագրութիւնը ու կի արժէ:

Աշուղը Զամալին ամսական որոշած էր 1000 դադափար և 120 ղրուշ: Սակայն այդ 120 ղրուշն ալ ամբողջովին չէր ստանար ան: Աշուղը 40 ղրուշ կը գեղչէր սենեակի վարձք անունով, որովհետեւ Զամալ կը գիշերէր Աշուղին սենեակին գետնին վրայ: Սենեակին իրական վարձքը արդէն 40 ղրուշ էր, ու Աշուղը արդարի քուն մը կը քնանար հոն՝ ձրիօրէն: «Զամալ ջան»ին կը մնար ամսական 80 ղրուշ: Օր մը Շահազար տեսնելով որ «Զամալ ընթերցումով օգտուում է գրքերից», որոշեց 10 ղրուշ. նուազ վճարել ամսական և Զամալի երեսնօրեան անուանական 120 էն 70 ղրուշի իջաւ: Զամալ սակայն անտրտունջ ընդունեց աս ալ:

Անդամ մը աւելի շահաւոր գործ մը գտաւ ու բուն կերպով մերժեց:

Էֆէնտի մը, Բարեգործեան անունով, օր մը Զամալին ըսաւ.

— Ի՞նչ կը վաստկիս ատ Շահազարիդ քովը:

— Քո բանը չի: Իմ ընկերն ու ես փողի համար չենք աշխատում, գաղափարի համար:

— Մարդ Աստուծո՛յ, քեզի ամսական 200 ղրուշ տամ, եկուր շէնքով շնորհքով քովս աշխատէ: Ատ Շահազարդ քեզ անօթի պիտի սատկեցնէ:

— Քեզ ասացի, քո բանը չի: Ազդարարում եմ քեզ յարգանքով խօսել ընկեր Շահազարի մասին: Նա քեզ նման կեղեքող չի, նա աշխատում է գաղափարի համար:

— Է՛, թամա՛մ պուտալա ես եղեր: Ան գաղափար մաղափար ըսելով ճէպին կաղապարը կ'ուտեցնէ կոր:

— Լո՛ւի՛ր, կեղտոտ բութուա: Քո բանը չի: Ընկեր Շահազարը եթէ լսի, քեզ տէրօրի կ'ենթարկի:

Զամալ իր այս խօսակցութիւնը պատմեց ընկեր Շահազարին.

— Ընկեր Շահազար, ճանաչո՛ւմ ես, չէ՞, Բարեգործեան էֆէնտին. էդ կեղտոտ բութուան ասում է — Եկ աշխատիր իմ մօտ, լաւ փող կը ստանաս: Ղալմաղալ բարձրացրի, ասացի մենք գաղափարի համար ենք աշխատում, կորի՛ գնա՛, թէ չէ ուխդ կը ջարդեմ: Խաթաբալա՛:

— Հազար ապրի՛ս, Զամալ ջան, դու մի հաւատարիմ դեմօկրատ զինուոր ես: Քեզ չեմ մոռանայ: Լուր եմ ստացել Մոսկվայից, մի վեց ամսուց յետոյ պայթելու է ուսական յեղափոխութիւնը: Ինձ նշանակել են ֆինանսների մինիստր: Քեզ չեմ մոռանայ, Զամալ ջան: Դու կը լինես իմ ապագայ կանանց հսկիչը:

— Ընկեր Շահազար, հարցուց Զամալ, սիրով ու սարսափով, էդ պաշտօնի համար մի բան գեղչուելո՞ւ է ինձանից:

— Հանգիստ կա՛ց, Զամալ ջան, մի բան էլ կ'աւելացնեք քո վրայ, չենք գեղչի:

Զամալ երջանիկ էր ու աւելի ուժով փարեցաւ գործի, այսինքն բեռնակրութեան, կողմնակի պրօպագանդի ու սիրոյ միջնորդութեան, «փողի համար չի, գաղափարի համար»:

Ընկեր Աշուղ Շահազար որպէս սիրահար:

Աշուղը երկու կուռք ունէր. փող և կին:

Փողի ճամբան գտած էր:

Կնկայ համար քալելու պէտք չմնաց:

Ընկերը կը բնակէր Ղալաթիա: Իր սենեակին դիմացը կը բնակէր վանուհի մը, Տիկին Եղսօ անունով: Երեսնամեայ և երկու անգամ այրիացած: Կունտ ու կլոր ու ճարպագեղ: Պեխաւոր: Զախ այտին վրայ խալ: Էրիկ ծեծող: Տունի հնդկահաւ: Շահազար սիրահարուած էր Եղսոյին, ի հարկէ գաղափարական սիրով: Ան

երկրորդ Եղսօն էր. Եղսօ մըն ալ Կովկասէն կը ճանչնար.

— Եղսօները կը քոտ են լինում...

Շահազար սկիզբները իբրեւ հայրենակից մօտեցած էր Եղսոյին: «Լսել, խօսել»: Օր մըն ալ, սիրոյ անգուսպ նոպայի մը մէջ, խածաւ Եղսոյի թեւը և առաջարկեց միութիւն: Եղսօ, ցաւէն կատղած, պօռաց և ապտակեց իր սիրահարը: Քնքո՛յշ հովուերգութիւն: Այս անգամ Աշուղը ինքն ալ ցաւէն կատղած, պառկեցուց Եղսօն զետին, նստաւ անոր փորին վրայ ու սկսաւ երգել.

— Եղսօ ջան, սիրո՛ւմ եմ, Եղսօ ջան, մեռնո՛ւմ եմ... Եղսօ ջան, կ'ուտեմ քեզ, կ'ուտեմ... խելագարւում եմ, իմ քաղցր թռչնիկ...

Շահազար յուսահատող մարդ չէր: Զամալի ձեռքով ամէն օր նամակ կը ղրկէր, հակառակ պատասխան չստանալուն:

Եղսօ կը փափաքէր ամուսնանալ և նոյնիսկ կը նախընտրէր Շահազարը, որպէս հայրենակից, գրող-կարդացող: Միայն նիւթականի հարցն էր որ զինքը կը խրտչեցնէր: Հետզհետէ սակայն տեսաւ փոփոխութիւններ, որոնք աշուղին գործին յաջողութիւնը կը մատնէին: Իր մէջ յամրաբար սկսաւ կազմաւորուիլ հաւանութիւնը: Օր մըն ալ, վարպետօրէն պատասխանեց գրաւոր.

Պարոն Շահազար,

կ'ասես միանանք: Դու աղքատ, ես աղքատ: Էսպէս միանալ լաւ բան չի: Խնդրեմ հանգիստ Թող ինձ:

ԵՂՍՕ

Աշուղը ուրախացաւ: Ուրեմն եթէ «փող աշխատէր» Եղսօն պիտի չմերժեր զինքը: «Ուրեմն հարկ է մի լաւ կողոպտել հոսհոսներին», մտածեց Աշուղը:

— Այո՛, հարկ է կողոպտել հոսհոսներին, նրանք շատ փող ունեն, հարկ է մի քիչ թեթեւացնել նրանց, զաղափարի համար, ի հարկէ:

Շահազար գօտեպնդուեցաւ: Զարկաւ ամէն դուռ, մտաւ ամէն խանութէ ներս, շրջեցաւ եկեղեցիներու, հանդէսներու և սրճարաններու բոլորտիքը, թափառեցաւ թաղէ թաղ, գիւղէ գիւղ, ճառեց, շլացուց, արտասանեց ու կրցաւ անագին գիրք ծախել: Սպառումը ա՛յնքան սաստկացաւ, որ ստիպուեցաւ իր կարգ մը գործերը վերստին տպագրել, հազարներով: Ունեցաւ գործեր՝ որոնք նոյնիսկ երրորդ տպագրութեան արժանացան:

Այդ թափառումներուն ժամանակ, օր մը, սրճարանի մը մէջ գտաւ Կովկասցի քանի մը ընկերներ: Հին խաչագողներ: Շատ նեղ օրեր ապրած միասին, նոյնիսկ բանտերու մէջ... յանուն զաղափարի: Հիմակ ամէնքն ալ լաւ էին: Օսմ. Սահմանադրութեան արտերուն մէջ որո՞ւ տեղ չկար: Խրտուիլակներ, մաքախներ, կարիճներ հանդէս էին սարքած:

Շահազար իր հին ընկերներէն առաջարկ մը ստացաւ.

— Շահազար, շաբաթ երեկոյ ե՛կ մեզ մօտ: Ընկերական սեղան ունենք: Թիֆլիզի քէյֆ, հէ՛յ, յիշո՞ւմ ես Հաւաբարը...: Դու կը լինես մեր թամաշտան...: Անիծա՛ծ, լաւ ես խօսում...

— Կը գամ, ընկեր ջան, ես էլ ուզում եմ մի լաւ հարբել: Գործերս կարգին են, բայց հէրն անիծած մի սրտի գործ ունեմ, եօլա չի գնում...

— Էլի՛ կինարմատների հետ ես... ախր ականջ մի՛ տուր կանանց, մի լաւ կողոպտիր էս փուռ հոսհոսներին ու գնանք Թիֆլիզ: Էնտեղ կին էլ կայ, գինի էլ: Մենք էլ լաւ փող ենք աշխատում: Փախցնում ենք բուրժուաների երեխաներ ու փրկանք ենք ստանում: Սօցիալիզմը վկայ, կինարմատների հետ դեռ գործ չենք ունեցել: Դեռ մի երկու հազար զարնելուց յետոյ մի լաւ քէյֆ էլ կ'անենք ու հայդէ՛ Բաթում:

Շահազար առաւ անոնց հասցէն ու տխրութեամբ հեռացաւ: Ինքզինքը ճարպիկ մարդ կը դաւանէր,

բայց տեսնելով այդ խումբը մը անդրադէտ մարդոց մեծ յաջողութիւնները, նախանձեցաւ և ինքզինքը անճարակ զգաց: Այս համոզումը խորանալով, տխրութիւնն ալ լայնալ սկսաւ իր մէջ: Ի վերջոյ մխիթարեց ինքզինքը խորհելով.

— Նրանց ճանապարհի վրայ վաղ թէ ուշ փոս կը լինի, մինչ իմ գնացած ճանապարհը թէեւ մեծ մեծ օգուտներ չի տալիս, սակայն ապահով է, անվերջ է, նոյն իսկ փառք էլ կայ:

Շաբաթ երեկոյ Շահազար յարգեց իր խոստումը: Լաւ պատուասիրուեցաւ: Գինի, աղանդերներ, ճաշ, նուազ, երգ, պար եւայլն: Կէս գիշերին իր թամատայի պաշտօնը աւարտեց ու սկսաւ ծխել ու երազել Եղսօն: Գաղափար մը յղացաւ: Առաւ թուղթ ու մատիտ և մէկ շունչով գրեց տասներկու ոտանաւորներ, «Սրտիս վէրքեր»ը վերտառութեամբ կնքեց, ու կարդաց իր ընկերներուն: Մեծ խանդավառութիւն: Մէկը զինքը նմանցուց Սայաթ Նովայի, ուրիշ մը Պուշկինի: Բաժակներ պարպուեցան բանաստեղծին կենացը:

— Հուռա՛...

— Ես էս քերթուածներով կը փշրեմ Եղսոյի սրտի ժայռը, մտածեց Շահազար:

* *

«Սրտիս վէրքեր»ը քանի մը օր վերջ տպուեցաւ ու Զամալի ձեռքով զրկուեցաւ մուսային՝ Տիկ. Եղսոյին:

— Ընկերունի Եղսօ, ընկեր Շահազարը քո վրայ երգեր է գրել: Ահա էս գիրքը: Դո անունն էլ մէջը գրուած է: Սա մի մեծ պատիւ է քեզ համար: Կարգա՛ ու լաւ մտածիր քո անելիքը: Վերջը կը փոշմանես: Մի հոսնոս բուրժուա ուզում է իր աղջիկը տալ ընկեր Շահազարին, բայց մեր ընկերը չի համաձայնում:

Երբ Զամալ դուրս ելաւ Եղսօ անգուսպ հետաքրքրութեամբ, կղպելէ վերջ սենեակին դուռը, բացաւ գիրքը:

Ներքին կափարիչին վրայ կարդաց հետեւեալ ձօնը.

«Էս փնջիկը նուիրում եմ իմ երազների հիւրի-փէրի Եղսօ ջանին:»

Փա՛ռք...:

Շարունակեց ընթերցումը, քանի առաջացաւ, այնքան ուռեցաւ, հնդկահաւի նման, վերջին էջին մազ մնաց որ պայթէր: Ուրախութենէն կերակուրը մոոցած էր խոհանոցը, կրակին վրայ: Փափաք մը զգաց ընկեր Շահազարին վիզը նետուելու և անոր շրթունքներէն կախուելու: Զսպեց ինքզինքը ու սկսաւ խորհիլ.

— Շահազար շատ փող չունէ, բայց այսպէս պատիւ փողով չէն տար:

Կարելի է քսան անգամ կարդաց գիրքը: Նոյնիսկ անգիր սորվեցաւ հետեւեալ չնաշխարհիկ քառեակները ու լացաւ.

Եղսօ ջան, քեզ խուրպան,
Դու Ֆարաբի մեծ աման,
Եղսօ ջան, քեզ խուրպան,
Աշուղի գերեզման:

Եղսօ ջան, ես մեռայ,
Դու քար ես իմ վրայ,
Մի՛ կոխիր իմ վրայ,
Եղսօ ջան, ես մեռայ:

Եղսոյի սրտին դուռը լայն բացուած էր ու անկէ առօք փառօք ներս էր մտած քնարակիր մը՝ ընկեր Աշուղ Շահազար: Գիրն ու գրիչը ի՛նչ հրաշքներ կը գործեն... զաղափարի համար:

* *

Օր մը վերջ Շահազար անցաւ հայելիին առջև: Մաքրուեցաւ, ամիլուեցաւ, յարգարուեցաւ ու հագաւ նոր զգեստներ: Վառեց սիկարէթ մըն ալ ու շատ չանցած Եղսոյի սենեակն էր:

— Բարեւ, Եղսօ ջան:

— Աստուծոյ բարին, պարոն Շահազար:
— Կարո՞ղ եմ մի երկու խօսք ասել:
— Այո՛, բայց չխածնես իմ թեւ: Երեք օր ցաւ քաշեցի:

— Ցաւդ տանիմ, Եղսօ ջան: Ես եկել եմ լուրջ խօսք ասելու:

Շահազար նստաւ: Լռութիւն:

— Եղսօ ջան, մեռնո՞ւմ եմ...

— Ի՛նչպէս մեռնում ես. ամէն ժամանակէ աւելի ողջ ես...

— Եղսօ ջան, հոգիս ներսից տանջւում է:

— Ինչի՞...

— Ախր, գիտես է՛... այրւո՞ւմ եմ... Մտիկ արա, Եղսօ ջան, փող աշխատում եմ, գործս լաւ է գնում, ուզում եմ լինիլ մի կարգին մարդ, մի բոյն շինել: Ես հոսիոսների նման չեմ: Ախր ինտելիգենտ մարդ եմ: Դու Վանեցի, ես Վանեցի, եկ կապիր քո գլուխը իմ գլխին ու պրծնի... Ես գաղափարի համար եմ խօսում...

— Պարոն Շահազար, ի՛նչ բաներ կը գրես ինձ համար: Ես այրի կին, այստեղ Պոլիս, իմ բարեկամներ, թշնամիներ ի՞նչ կ'ասեն:

— Եղսօ ջան, մատաղ լինեմ քո բերնին, դու է՛լ այրի չես: Մի՛ նեղանայ, ի՛նչ անեմ, տանջւում եմ, գրում եմ որ մոռանամ տարտերս: Ես գրող բանաստեղծ մարդ եմ: Դրում եմ փողի ու գաղափարի համար: Իմանում եմ որ առանց փողի գաղափարը փուճ է: Դու էլ լաւ ես իմանում: Ախր չէ՞ որ Վանեցի ենք, մենք լաւ ենք հասկացել աշխարհը: Դու գրեցիր, Եղսօ ջան, թէ «ես աղքատ, դու աղքատ», այժմ լաւ փող եմ աշխատում, հաւաքել եմ մի յիսուն ոսկի, էնքան էլ մի քանի ամսից կը հաւաքեմ: Իմ գրքերը ծախւում են: Ես հոսիոս բանաստեղծների նման օդի համար չեմ գրում, ես գրում եմ փողի ու գաղափարի համար: Քեզ հետ միացած լինելով ես շատ կը ներշնչուիմ ու կը գրեմ նոր երգեր: Իմ երգը մուր չի, իմ

երգը ծաղիկ ու դափնի է քեզ համար: Քեզ հետ միասին կը լուսանկարուենք: Էդ լուսանկարը կը տպենք մի գրքի մէջ, տակն էլ կը գրենք էսպէս՝ «Բանաստեղծը և իր մոլան», և երբ Պոլսի փողոցներով անց կը կենաս, բոլորը քեզ մատնացոյց կ'անեն, Եղսօ ջան, ու կ'ասեն. «Սա՛ է բանաստեղծ Շահազարի սիրեկանը, ի՛նչ գեղեցիկն է»: Լուսանկարն էլ էսպէս կ'անենք. դու կը նստիս թախտի վրայ, ես քո առաջ ծնկաչոք քէմանչա՛ կը զարկեմ ու կուլամ: Պոլսի հոսիոսները իրանց կեանքը կը տային էս փառքի կէսի համար: Ես քեզ սիրում եմ, Եղսօ ջան, մի՛ մերժի ինձ: Թէ՛ մերժելու լինես, քո անունը կը յիշուէ անէծքով, դու կը լինես հայ գրականութեան ֆուլգա ու Վասակ: Իսկ թէ՛ չմերժես, դու կը լինես անմահ հրեշտակ...»

Շահազարի այս դիւթական ճառը խոր տպւեցրուեց թիւն գործեց Եղսոյի վրայ: Շահազար առիթն օգտուելով, ծռնկի եկաւ ու մտաւ Եղսոյի լայն սրունքներուն մէջ երգելով.

— Եղսօ ջան, մի՛ մերժի... քո ոտներն ընկած աղաչում եմ, մեռա՛յ է՛, մեռա՛յ...: Քեզ Վանայ թաս գունդի կը շինեմ, Վասպուրական աշխարհի աստղ...

Եղսօ իր ամբողջ ճարպեղէն մարմնով կը թրթռար երանութեան մէջ: Աշուղը վեր սողոսկեցաւ ու տղրուկի պէս փակաւ Եղսոյի քթին բերնին:

Կենդանի պատկեր:

Ռօմէօ Ժիւլիէթ:

Ֆարհատ ու Շիրին:

Հովուերգութիւն:

Գաղափարի համար:

*
*

Ընկեր Աշուղ Շահազար որոնեց կոյս շահաստաններ: Գտաւ: Ալէմ Տաղի: Օր մըն ալ Զամալի հետ Մկրտար ելաւ ու հետիոտն Ալէմ Տաղիի ճամբան բռնեց: Օղափութեան շրջանն էր: Վերադարձին

պիտի ամուսնանար: Ճամբան որոճաց նոր ճառեր,
աւելի զիրք ծախելու համար:

Ալէմ Տաղի:

Գիւղ մը նշանաւոր իր անտառներով ու անմահա-
կան ջուրերով:

Ժողովուրդը կ'այցելէր Ս. Նշան եկեղեցին, օր մը
թաշտէլէն, ուրիշ օր մը Բիւլիւք էլմալը, ուրիշ օր
մըն ալ Պէօյիւք էլմալը: Ամէն տեղ դաշտատօներ:
Փող ու թմբուկ, խորոված, օղի և անտառներու մէջ
լէյլանե՛ր, Մէճնուռնե՛ր...

Լուր մը: Կայծա՛կ:

— Իմացա՞ք, Աշուղ Շահազար Ալէմ Տաղի է:

— Պռափօ՛...

Ուրիշներ.

— Ո՞վ է Շահազարը...

Բանգէտ մը.

— Ամօթ է, եղբայր, չե՞ս ճանչնար: Կովկասէն
եկած մեծ յեղափոխական մըն է, մեծ ալ զրող է:
Շատ զիրքեր ունի: Խըյախ բաներ են: Շատ համեստ
մարդ է, քիչ մըն ալ տէրվիշ, փարայի կարեւորութիւն
չի տար, գաղափարի համար աշխատող է...

Այդ միջոցին ընկեր Զամալ Իվան Տէր թաթոս-
եանց իր մունետիկի դերը կը կատարէր «երկիւղիւ և
հաւատով»:

Աշուղը խորհրդաւոր ըլլալու և մեծ տպաւորու-
թիւն գործելու համար երկու օր բնաւ չերեւցաւ հա-
սարակութեան, բանտելով ինքզինքը ախոռանման
սենեակի մը մէջ: Զամալ կկոցի պէս կ'երթեւեկէր:

Վերջապէս կիրակի առաւօտ մը, ընկեր Շահազար
զիրք բռնեց Զամալի հետ Ս. Նշան եկեղեցւոյ մուտ-
քին առջեւ: Շարուեցան զրքերը, հաւաքուեցաւ մեծ
բազմութիւն մը: Եկեղեցիին մէջ մարդ չէր մնացած,
ամէնքը խոնոտած էին նոր մարգարէին բոլորտիքը:
Շահազար իր որսերուն առատութիւնը տեսնելով հա-
զաց ու սկսաւ զործի.

— Բարե՛ւ եմ ասում՝ ձեզ, ընկերներ և ընկերու-
հիներ, բարե՛ւ... բարեւ ասելէ վերջ՝ ձեզ հրամայում
եմ ծափահարել...

Ամբողջ հասարակութիւնը սկսաւ բուռն ծափա-
հարութեան մը: Ծափերը ուժեղցան, երկարեցան,
լայնցան ու փոթորիկի նման բարձրացան: Ընկեր
Զամալ զլխով ու ոտքով կը հրահրէր ծափահարողնե-
րու խանդը: Վերջապէս ամէն ոք յոգնեցաւ ու լռեց:
Լռեց և ինքը Աշուղը: «Պառլզա»: Ու յանկարծ.

— Ընկերներ և ընկերուհիներ, մի՛ անգամ էլ
ծափահարեցէ՛ք...

Նոր խանդ, նոր եռանդ, ծափահարութիւն մը եւս
պայթեցաւ՝ ներսը եկեղեցւոյ արարողութիւնը խա-
փանելու աստիճան: Լոռութիւնը եկաւ նստաւ ծեծուած
ափերու վրայ: «Պառլզա»:

— Ընկերներ և ընկերուհիներ, ձեզ ասում եմ մի
երրորդ անգամ էլ ծափահարեցէ՛ք:

Հասարակութիւնը իր վերջին ոյժը հաւաքած
անգամ մըն ալ ծափահարեց կատաղօրէն: Զամալ իր
բարախը օղին մէջ կը խաղցնէր խանդավառուած:
Երբ ամէն ձայն դադրեցաւ, Աշուղը ծալլեց իր թեւերը
կուրծքին վրայ ու քարէ արձանի նման կանգնած
մնաց:

Ամէն ոք յուզուած, ելեկտրականացած էր ու ան-
շուկ կը սպասէր պատգամներու: Վայրկեան մը տե-
ւեց այս վիճակը.

— Ընկերներ, ընկերուհիներ, էս ծափերը մի՛ մի
շառաչուն ապտակներ են ծարի երեսին...

— Հուռա՛, պռափօ՛, կեցցէ՛...

Ու նոր, աւելի ուժգին, աւելի բարբարոս ծափա-
հարութեան ալիք մը փշրեց լոռութիւնը:

— Ընկերներ, Մետեխի բանտում, Սիբիրի աք-
սորավայրում հազար ու հազար յեղափոխականներ
հրճուեցին էս բոպէիս: Նրանց կողմից եմ գալիս:
Նրանց գաղափարական արեւն եմ բերել ձեզ: Օգտու-
եցէ՛ք առիթից: Վերցրէ՛ք էս բրոշիւրները: Վախժուռն

փարա, երկու զրուշ, հարիւր փարա: Միանգամընդմիջտ
և բարձրաձայն յայտարարում եմ, փողի համար չի,
գաղափարի համար:

Եւ ինչպէս սովածներու խումբ մը կը յարձակի
փուռի մը վրայ, այնպէս ալ հասարակութիւնը նեւ-
ւեցաւ գրքերուն վրայ: Ու գնեցին, գնեցին:

Աշուղը առուտուրէն վերջ մտածեց.

— Էստեղ հող կայ, էստեղ փող կայ...:

* *

Թաշտէլէն:

Դրախտի ձորակ մը, ամփիթատրոնի ձեւ: Մէջ-
տեղը երկու քայլնոց գետնուղի մը, ուրկէ կը հոսի
ջուրը իր մոզական արծաթով, իր երգով ու պարով:

Ձորակին վրայ խումբէ՛ր, խումբէ՛ր՝ նստած ծալ-
լապատիկ, ընկողմանած, պառկած: Նուազներ: Փոքրիկ
խարոյկներու վրայ մորթագերծ ոչխարներ կը ճենճե-
րին: Շամիրուով միսեր կը խորովուին: Օղիին հա-
շիշային բուրմունքը կը զզլիւնէ: Դինովներ բացազան-
շութիւններ կ'արձակեն: Կատարեալ հեթանոսութիւն:

Յանկարծ բարձունքի մը վրայ նոր Մովսէս մը
երեւցաւ, նոր Ահարոնի մը հետ:

— Ընկերներ՝ րև ընկերուհիներ՝ ր, եկել եմ օրդանիգա-
ցիայի համար: Պրոլետարներ՝ ր բոլոր երկիրներէ, միա-
ցէ՛ք: Ամէնքը մէկի համար, մէկը ամէնքի համար:
Փողի համար չի, գաղափարի համար: Համաշխարհա-
յին Սօցիալ-Դեմոկրատիան խօսում է իմ բերանով:
Հայաստանում, Պարսկաստանում, Կովկասում, Ռու-
սաստանում, Սիբիրում, մինչեւ Եւրոպիա, մինչեւ
Ովկէանոս ու Ովկէանիա եւ կազմակերպել եմ մարդ-
կանց իմ ճշմարտութեան ձայնով, իմ բրոշիւրներով:
Արքաների պալատների առաջ, գործատուների հրա-
պարակներում, մինչեւ պանդուխտի խաների անկիւն-
ներն եւ գորգոռացել եմ ճշմարտութիւնը: Ինձ բան-
տարկել են, աքսորել են, շղթայել են, բայց չեն
կարողացել խեղդել իմ մէջ յեղափոխական ոգին:

Ես արեւը բռնել եմ և ինձ հետ ման եմ ածել երեք
աշխարհներ, եօթը երկիրներ ու քառասուն քաղաք-
ներ: Նիզիլիզմի վեթերան Հերցէն իր «Կօլօկօլ» օրգա-
նով ոմբակոծեց ամբողջ ոռոսական իմպէրիալիզմը,
ողջ մի դար: Նրա բրոշիւրները լոյս ցանեցին մտքե-
րի մէջ: Մի հսկայական կուլտուրա առաջացաւ էտ
սահմաններում: Զահե՛ր: Դաստաւեակի, Տուրգէնէֆ,
Չէրնիկովսքի, Գորկի, Տալստոյ: Ես էլ եկել եմ բրո-
շիւրներով ու լոյս եմ բերել: Բացէ՛ք ձեր գանկերը,
ես ուզում եմ ցանել: Ձեզնից ես կը ստեղծեմ նոր
Գորկիներ ու Տալստոյներ: Օգտուեցէ՛ք առիթից:
Վաթսուն փարա, երկու զրուշ, հարիւր փարա: Բարձ-
րաձայն յայտարարում եմ, փողի համար չի, գաղա-
փարի համար: Ո՞վ է ցանկանում...

— Ե՛ս... հո՛ս... հո՛ս... ինձի՛... մեզի՛ ալ... Կեցցէ՛

ընկերը...

— Ընկեր Ջամալ, վերցրու գրքերը և հետեւիր
ինձ:

Փառաւոր առուտուր ունեցաւ և իր հոկտորու-
թիւնը պատցուց խումբէ խումբ: Տասը տեղէ հէւրա-
սիրուեցան: Օղի, ձուկ աղի, գարեջուր, կերակուր և
ամենակարեւորը՝ փո՛ղ...

Գաղափարի համար:

Աշուղը աստուածացած էր:

Հայ գրականութիւնը աննախընթաց պատիւներու
արժանացաւ: Գաղափարը հրաշք կը գործէ: Շահազար
իւր երջանկութենէն բոունքքի հարուածներ կուտար
Ջամալին: Այս վերջինին փորը առաջին անգամ ըլ-
լալով լաւ մը կշտացած էր, սակայն Աշուղը որոշեց
երկուք ու կէս զրուշ զեղչել ամսականէն, իր շնորհիւ
կերածներուն համար:

Մի գաղափար:

* *

Քիւչիւք էլմալը:

Դաշտատօն, նուազներ, պարեր, խորոված միս, օղի
և Աշուղ Շահազար իւր Ջամալով: Երբ Աշուղ մուտք

գործեց դաշտատօնէն ներս՝ ամէն կողմէ պռավօ՝ մը
պայթեցաւ:

— Ճա՛ռ կ'ուզենք, ոտանաւոր... ե՛րգ, պա՛ր...
կեցցէ՛ ընկեր Աշուղը...

Աշուղը բարձրացաւ աթոռի մը վրայ և իր սահ-
մոկեցնող քերթուածներէն հետեւեալը արտասանեց.

Հէ՛յ ընկերներ, նոր կարգի,
ջաֆեր առէք ու ոտքի:
Մտիկ արէք Թանկագին
Իմ խօսքին:
Շուտ վերցրէք դուք ցասումի մի շեփոր,
Ու խփեցէք բուրժուաներին հաստափոր...
Շուտ վերցրէք բօմբա, տէրօր,
Բաֆ ու արօր,
Ջարկէ՛ք ուժգին՝
Խոզի գլխին:
Տօն է այս օր Աշխատանքի,
Ու Հեշտանքի:
Ընկերուհի եղսօ ջան՝
Մեզ չի կոչի դաւաճան:
Սօցիալիզմ ու եղսօ ջան
Կեցցեն յաւէտ, յաւիտեան:

Ծափահարութիւններու և պռավօներու ուռական
մը պայթեցաւ:

— Պռավօ՛, պի՛ս, պի՛ս:

Եւ աղմուկին մէջ՝ յանկա՛րծ՝

Պա՛մ...

Ատրճանակ մը:

Աշուղը ինկաւ գետին:

Իրարանցում: Աղմկողներ ու լռութիւն յանձնարա-
բեւոյժ ուրիշ աղմկողներ:

Լոյս: Սօցիալ-դեմօկրատ ընկեր մը վերացած
Աշուղին քերթուածէն օդին մէջ պարսլած էր ատր-
ճանակը:

Աշուղը ոտքի ելաւ:

— Ջամալ ջան, կարծում էի թէ մեռայ... դադա-
փարի համար:

Աշուղին մօտեցան և դայն սեղան հրաւիրեցին:

Ան ճառելով խմեց ու առուտուր ըրաւ: Ուրիշ սե-
ղանէ մըն ալ կանչեցին: Նոյն արարուածը: Երրորդ,
չորրորդ: Կե՛ր, ա՛րբ և ծախէ: Վերջին հրաւիրողնե-
րուն քով չափէ դուրս շատախօսեց ու սկսաւ երգել:
Ջամալ ալ լէզզինկա պարեց: Ամբողջ բազմութիւնը
բոլորուած էր հերոսներուն շուրջ: Խեղկատակութիւնը
փետուր զգեցաւ: Տափուլ, գունա, քէյֆ... յանուն
դադափարի:

Շաբաթ երեկոյ:

Ալէմ Տաղի զիւղին գրեթէ սկիզբը, անկիւնի բեր-
նի բացօթեայ մեծ դարեջրատունը: Սեղանները ամ-
բողջովին պաշարուած Բազուի երկսեռ խնկարկունե-
րով: Բազմաթեւ Զուարթութիւնն ու բազմալեզու Հա-
ճոյքը իրենց տեսքն ու ձայնը բերած այս եղեմական
օթեակին մէջ: Սեղաններ, սեղաններ, որոնց վրայ
աղցանի թրթռուն ածուներ, աղանդերի պարտէզներ,
իւղի-քացախի լճակներ, լեցուն ձկնիկներով, ուրիշ
լճակ մը իւղի-քացախի՝ հաւիթէ կոնտոլաներով, սեւ
ձկնկիթի կղզեակներ, ոստրէի աստղիկներ, լուբիայի
բլրակներ, օղիի աւաղաններ ու դարեջուրի շատ-
րուաններ: Ու կլկլակներու միօրինակ նուազահանդէս
մը որ կ'արձակէ խորհուրդի ամպիկներ: Դեռ մանա-
ւանդ արեւելանուազը որ կը նուաղի, կը նուաղի, կը
լայննայ, կը լուծուի, կը հալի...

Մուհամմէտի խոստացած Արքայութիւնն է:

Յանկարծ այս Արքայութենէն ներս կը խուժեն
երկու սաղայէշներ:

Մեր միհուճար հերոսներն են՝ Շահադար ու Ջա-
մալ:

Խանդավառութեան ալիք մը կը բարձրանայ այս
թմրեցուցիչ մթնոլորտին մէջ, կ'անցնի սեղաններուն
վրայէն՝ բոլոր գլուխները քաղցրօրէն օրբելով:

Աշուղին կախարդանքն է:
Շահազար իբրեւ օրուան հերոսը ու վաճառականը
կը սկսի մտերմաբար ճառճուել:

— Բարե՛ւ, ընկերներ և ընկերուհիներ, իմ վերջին
երկերն եմ ստացել Պոլսի տպարաններից: Յնցող նո-
ւթութիւններ, յայտնութիւններ, միջազգային գլուխ-
գործոցներ: Զեղչով եմ ծախում: Հարիւր փարա: Փողի
համար չի, գաղափարի համար:

Պարտէզին խորի անկիւնը, մարդ մը, երկու սե-
ղաններ իրար միացուցած, իր շուրջը հաւաքած ազ-
գականներ, բարեկամներ, կը կոնծէր ու քէյֆ կ'ընէր:
Անունն էր Զաքըր: Բարձրահասակ, թիկնեղ, լուսնկայ
ու հազրէվարդ դէմքով հսկայ մը: Պոլսէն: Հիւսուածե-
ղէնի վաճառական: Աղգայինճի: Զաքըր չէր ախորժած
Աշուղին կասկածելի դիբէն, մանաւանդ անոր «փողի
համար չի, գաղափարի համար» յանկերգէն: Օղի մը
պարպեց, օղի մըն ալ, ու ստենտորեան ձայնովը
գոռաց:

— Միւսիւ Շահազար, կը հաճի՞ս վայրկեան մըն
ալ հոս գալ...

Աշուղը բղաւեց:

— Գլխիս վրայ, աչքիս վրայ, աղա ջան, հիմի, էս
բոպէիս...

Եւ, իրաւ, բոպէ մը վերջ Աշուղը Զամալին հետ
կանգնած էր Զաքըրին դիմաց:

— Գործերը ի՞նչպէս են, հարցուց Զաքըր:

— Վատ չի, պարոն ջան, կարեւորը փողը չի, գա-
ղափարն է: Մենք պրոպագանդի համար ենք աշխա-
տում: Ուրախ եմ յայտարարելու որ Բերայից Ղալա-
թիա, Ղալաթիայից Պոլիս, էնտեղից ալ մինչեւ Շէտի
Դուլէ, ու տակաւին Սկիւտար, Թօփ Թաշ, Ալէմ Տաղի
առատ առատ սերմ եմ ցանկեր: Փողի համար չի, գա-
ղափարի համար:

Զաքըրի համբերութիւնը ցամքեցաւ:

— Այս մարդուկը մեզ կատարեալ աւանակի տեղ
դրած է, խորհեցաւ:

Յանկարծ, մտածում մը արթնցաւ իր մէջ:

Յիշեց որ հին օրերու մէջ երբ հայ փաշաներ, հայ
մեծատուններ օղափոխութեան ու կերութեամբի կու
գային Ալէմ Տաղի, աւանդական սովորութեան մը հա-
մաձայն կը կազմակերպէին հրդեհներ: Տուն մը կամ
խանութ մը կ'այրէին, զինին կրկինն ու եռապատիկը
նախապէս վճարելով տիրոջը: Առնուազն կը հրդեհէին
քսան իրարու վրայ դիզուած կառքեր կամ հարիւր
աթոռներ, քարիւղի լողանքէ մը վերջ: Բոցը կը բարձ-
րանար մինչեւ կամար, ու այդ հրդեհին լայնածաւալ
ու շողշողուն լոյսին մէջ, հեթանոսօրէն ներոնացած,
սեղաններ կը նետէին, նուագարաններու քաջալե-
րութեամբ:

Ի՛նչ հրաշալի գիւտ:

— Պայուսակիդ մէջ ամէնը քանի՞ ոսկիի գիրք
ունիս, հարցուց Զաքըր:

— Ախր չեմ հաշուած:

— Հաշուէ տեսնենք, պիտի գնեմ:

— Այսինքն, պարոն ջան, մի երկու ոսկիի գիրք
կը լինի մինիմում:

Իրականին մէջ հազիւ 60 դրշ-ի գիրք:

— Առ սա չորս ոսկին, թափէ գրքերը գետինը:

— Գրքերը կը կեղտոտուեն, դնեմ մի աթոռի
վրայ:

— Բեզի ըսի, գետի՛նը թափէ:

Աշուղը Զամալին հրամայեց որ թափէ գետին:

Գրքերը թափուեցան:

— Հիմակ, ա՛ռ սա լուցկին, վառէ ու ձեռքովդ
բռնկցուր գրքերը:

— Ղո՞րդ ես ասում, հարցուց Շահազար:

— Ղորդը մորդը աս է: Հրամայէ լուցկին:

— Ախր դա սրբապղծութիւն է:

— Չե՞ս վառեր... Ե՛տ տուր չորս ոսկին:

— Այսինքն, եթէ ուզում էք, կը վառեմ էլի՛... Ես
գաղափարի համար եմ աշխատում... Սա էլ մի գա-
ղափար է և վատ գաղափար չի...

Ու լուցկին վառելով մօտեցուց զրքերուն:
Ջամալ խենթի նման բռնեց Աշուղին թեւէն:

— Ի՞նչ ես անում, ընկեր:

— Հանգիստ կաց, էշու հրեշտակ, քո բանը չի...

Ու զրքերը հրդեհեց... Գոյնգոյն բոցեր...

Աշուղը կծիկը դրաւ, չորս ոսկին գրպանած... դա-
դափարի համար: Ջամալ ապուշ ապուշ հետեւեցաւ
իր տիրոջ:

Շահադար դռնէն դուրս սպրդած պահուն, մէկը
բռնեց իր օձիքէն:

— Ուրիշ գիրք չունի՞ս: Ես ալ այրել կ'ուզեմ: Քե-
զի երեք ոսկի կայ:

— Վա՛յ հէրն անիծած, դոչեց Շահադար, չունեմ
դժբախտաբար, պարոն ջան, սակայն անհոգ կա՛ց,
տարտ մի՛ արա, մի քանի օրից քեզ էլ բաւարարու-
թիւն կը տամ...

Մարդը հեռացաւ:

Աշուղը դարձաւ Ջամալին.

— Է՛յ Ջամալ, էստեղ բոլորը յիմարացել են:
Ղորդ որ էս հոսիոսների մէջ լօթի տղերք էլ կան: Ես
սրանց հետ լաւ գործ եմ ունենալու: Իսկ քո գործը,
Ջամալ ջան, վաղն առաւօտ կանուխ վեր կը կենաս
և տապանակ ուխտի կը գնաս Սկիւտար, այնտեղից
Պոլիս և ուղղակի Մարդարեան, Մարթարեան գրա-
խանութները: Էնտեղից քեզ կը յանձնեն հին ու փո-
շոտ Սաղմոսներ, Աւետարաններ, Աստուածաշունչ և
բոլոր կրօնական գահրումար զրքերը, որոնք թէ էժան
են և թէ խոշորակազմ և վառուելու համար պէտքա-
կան կը գան: Կը գնաս նաեւ Պայպըլ Հաուզ՝ բողոքա-
կաններին և այնտեղից էլ կը վերցնես էդ գահրումար
զրքերից: Կ'ասես բրորագանդի համար է, կ'ասես ու-
զում ենք աւետարանական բրորագանդ անել: Գուցէ
ձրի էլ կը տան: Ես վաղը քեզ կը յանձնեմ երեք նա-
մակ՝ գրուած... գաղափարի համար:

* *

Յաջորդ շաբաթ իրիկուն:

Գիւղին արեւմուտքը, ճամբուն վրայ, դղեակ մը
կար: Օդափոխութեան եկած մայրեր, կիներ, աղջիկ-
ներ, փոքրիկներով, շաբաթ երեկոյները այդ դղեակին
մօտերը կը հաւաքուէին դիմաւորելու Պոլսէն եկող
իրենց գործի մարդերը, հայր, ամուսին, գաւակ, եղ-
բայր: Իւրաքանչիւր խումբ իր սպասած սիրելիին
կառքին վրայ կը վազէր: Համբոյրներ, ուրախութեան
կանչեր:

Կառքերը կամաց կամաց վերջացան ու բազմու-
թիւնը վերադարձաւ գիւղ:

Մէկը սակայն դեռ հոն կը սպասէր, մտատանջ,
մացառներուն մէջ պահուրտած: Կը սպասէր ընկերոջ
մը գալստեան... յանուն գաղափարի: Հասկցա՞ք ան-
շուշտ որ սպասողը Աշուղն է: Ջամալ շաբաթ մըն է
չէր երեւցած: Աշուղի տագնապի մէջ էր: Այդ գիշեր
կրնար հինգ տասը ոսկի կորսնցնել եթէ Ջամալ չը
հասցնէր իր ապսպրանքները: Աշուղը ճամբուն մէջ
կանգնեցաւ յուսահատ: Յանկարծ ճամբուն ծայրը սեւ
կէտ մը նշմարեց: Ջամալին բաբախը վազեց: Իսկ և
իսկ Ջամալն էր, էշ նահատակուած ահագին պարկի
մը ծանրութեան տակ: Կըռն, լեզուն դուրս ինկած,
հոգին բերանը, քրտինքներու մէջ:

— Տօ՛, տնաշէ՛ն, ո՛ւր մնացիր, կասկածանքից
մեռայ է՛...

— Ընկեր ջան, ախր սրանք զրքեր չեն, գերեզ-
մանաքարերի նման ծանր են:

— Հոգ մի՛ արա, Ջամալ ջան, էս գիշեր մի լաւ
վրէժ կը լուծենք էդ զրքերից, մի լաւ կրակի կը
տանք... գաղափարի համար:

* *

Տեսարանը կը ներկայացնէ անցեալ շաբաթ գի-
շերուն բացօթեայ գարեջրատունը: Նոյն կարգ ու
սարքը: Այնտեղ է Չաքըրը, իրեններով: Լուսնեակ
գիշեր: Կը մտնեն Աշուղ ու Ջամալ:

— Բարեւ ձեզ, ընկերներ և ընկերուհիներ: Հսկայական զրքեր եմ բերել: Բոցեղէն զրքեր, կրակի և գաղափարի համար...

— Շիտակ հո՛ս եկուր, միւսիւ Շահազար, որոտաց Չաքըր:

Աշուղը Ջամալին հետ պարկը քաշկոտելով մօտեցաւ Չաքըրին:

— Բարեւ, ընկեր ջան:

— Աստուծոյ բարին, խաչազող: Ատ ի՞նչ է, զրքերը ածուխի պարկի մէջ էս խոթեր: Թափէ նայինք գետինը:

— Բոլո՞րը...

— Բոլո՞րը:

— Չի կարելի. ես ապսպրանք եմ վերցրել մի ուրիշ պարոնից: Կէսը քեզ, կէսը նրան:

— Ամէնը թափէ: Քանի՞ ոսկիի բան է:

— Ախր շատ թանգ է: Մի տասը ոսկի կը լինի:

— Թափէ՛...

Թափեցին: Գրքի լեռ:

— Առ սա լուցկին ալ ու վառէ:

Աշուղը կեցաւ:

— Հապա փողե՞րը...

— Առ տասը ոսկին, հանած վարած, մէյմըն ալ «փողի համար չի» եթէ պոռաս՝ քաշելիք ունիս ձեռքէս:

— Շնորհակալ եմ, պարոն ջան, մի՛ք նեղենայ, ըսելով տասը ոսկին զրպանեց:

— Վառէ՛ հիմակ:

Աշուղը լուցկի մը հանեց, զարկաւ տուփին, վառեց լուցկին, մօտեցաւ զրքի մը ու բռնկեցուց: Բոց մը ելաւ ու լուսաւորեց միւս զրքերուն կափարիչները:

Մարիամ տուտու, պառաւ մը, ակնոցը քթին, անուն մը աչքին երեւցած ըլլալով, շտկեց ակնոցը, մօտեցաւ ու փոթորիկ մը փրցուց:

— Քա վո՛ւյ, ծունկերը թէփէիս, ողջ կլօխնիս քարին տակ կը դնէ կոր, քա աս շունը մեզի փարաշովնիս դժոխքները պիտոր խաւրէ: Մեղա՛յ Աստու-

ծուս, մեղա՛յ: Զուլո՛ւմ: Երկնքէն կրակ պիտոր թափի: Կը մարիմ կոր, հասէ՛ք: Քա Աւետարանները կ'երէ կոր: Խու՛մը մը վազեց պառաւին վրայ:

Չաքըր դէպի խարոյկը նետուեցաւ, ստուգելու համար:

Աշուղ ու Ջամալ շշմեցան:

Պառաւը.

— Ճղիկ ճղիկ կոտորտիս, ճղակտոր ըլլաս, սիւրիւմ սիւրիւմ զաս, պատանքսըզ էրթաս: Գետնին եօթը խաթը անցնիս: Ըէհէնէմ եղիր առջեւէս, աչքս չտեսնայ:

Մեծ իրարանցում:

Չաքըր մօտեցաւ Աշուղին: «Մոմենտը կրիտիկական» էր:

— Վա՛յ քեզի չխպնած առաւփախաւ: Գաղափարի համար հա՞... Ա՛ռ քեզի գաղափար, ըսելը ու շահուն ապտակ մը զարնելը երկվայրկեան մը չեղաւ:

Աշուղ ինք իր վրայ դարձաւ ու ինկաւ գետին: Ուրքի ելաւ ու յարձակեցաւ Չաքըրին վրայ: Այս վերջինը զայն գնդակի պէս վերցնելով, ցած ցանկապատին վրայէն դուրս նետեց: Այս որ տեսաւ Ջամալ, քաշեց իր մէջքի դաշոյնը... յանուն գաղափարի:

— Դո՞ւն ալ, սատկած աքլոր, ըսելով Չաքըր, զրկեց Ջամալի մէջքէն ու զայն իր երկար հասակով, երկար չիզմէով ու բաբախով բարձրացուց օդին մէջ ու ցանկապատին վրայէն, նոյն ուղղութեամբ, նետեց դուրս:

Ջամալ անաւոր անկում մը ունեցաւ ճիշտ ու ճիշտ Շահազարին վրայ ու իր ձեռքի դաշոյնը ուժով մը մխուեցաւ Աշուղին փափուկ մէկ մասին մէջ: Շահազար կարծելով որ կատաղի Չաքըրն է որ իր վրայ յարձակած է դանակով սկսաւ ամբողջ ձայնովը լալազին բղաւել:

— Մեղա՛յ քեզ... մեղա՛յ քեզ... մեղա՛յ... խնայի՛ր... Ահա ճիշտն եմ ասում... փողի համար է, գաղափարի համար չի...:

«Ազգային գրադարան

NL0353526

ԿԱՐԳՈՎ. ԼՈՑՍ ԿԸ ՏԵՍՆԵՆ ՆՈՅՆ ՀԵՂԻՆԱԿԷՆ

ԲԱՆԻՈՐԸ (Հին Ջրոյց)

ՓԱՐԱԻՈՆ (Երգիծավէպ)

ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՀԱՆԳԻՍՏԸ (Երգիծախաղ)

ՄԵՂՔԵՐՍ (Քերթուածներ)

Սոյն գիրքը ստանալու համար դիմել, Փարիզի մէջ, «ՅԱՌԱՋ»ի խմբագրատունը Պր. Լեիոն ԳեիոնեԱնի 208 bis Rue Lafayette.

Գաւառներէն ու արտասահմանէ դիմել Պր. ՎԱՀՐԱՄ ՍԵՒՈՒՆԻԻՒ
5, Avenue Quihou, St. Mandé (Seine), France.

Եւ կամ հեղինակին՝ N. Béchiktachlian, 32, Rue du Pressoir, PARIS (20°).